

Мария ЧАЛЪКОВА

Токийски университет за чуждестранни изследвания

Токио, Япония

aikanyou@hotmail.com

**СЪСТРАДАНИЕТО КАТО ВРЪЗКА МЕЖДУ
ДУШИТЕ В „ИДИОТ“ НА Ф. М. ДОСТОЕВСКИ И
„СЪРЦЕ“ НА НАЦУМЕ СОСЕКИ**

Maria CHALUKOVA

Tokyo University of Foreign Studies

Tokyo, Japan

aikanyou@hotmail.com

**COMPASSION AS A SOUL CONNECTION
IN DOSTOEVSKY'S *THE IDIOT* AND NATSUME
SOSEKI'S *KOKORO***

Fyodor Dostoevsky (1821 – 1881) and Natsume Soseki (1867 – 1916), considered among the greatest men of letters of Russia and Japan respectively, both lived through the turbulent times of rapid modernization, based on European models, and displayed in their works keen psychological insight into the fundamental changes which the modernization process brought about in both Russian and Japanese society. The topic of this paper addresses the bonding power of compassion in Dostoevsky's *The Idiot* (1869) and Soseki's *Kokoro* (1914), as the main characters' complex relations, marred by jealousy and selfish love, unfold. This paper will argue that the similarities, evident in the two works, in terms of the tangible juxtaposition of the lower and higher dimensions of love, reflect the authors' views on the role of compassion as a counterbalance of egoism in modern society.

Keywords: Dostoevsky, Natsume Soseki, compassion, modern society, comparative study.

Указът на Александър II за отмяна на крепостничеството от 1861 г. бележи началото на осезаема промяна в посока на модернизация и индустриализация на Руската Империя. С настъпването на периода Мейджи (1868 – 1912) Япония, която се отваря за външния свят след дълъг период на изолация, също поема по пътя на модернизация под силното влияние на западните сили. Едни

от най-ярките представители на руската и японска литература – Ф. М. Достоевски (1821 – 1881) и Нацуме Сосеки (1867 – 1916), пресъздават в своето творчество упадъка на моралните устои и кризата в човешките взаимоотношения в резултат на засилилия се материализъм в руското и японско общество, като с това оставят на идните поколения една разработена в детайли картина на „модерния човек“ с неговите трескави вътрешни борби и духовни изпитания.

Настоящата статия е посветена на състраданието като свързваща сила между главните действащи лица в две емблематични за съответните автори творби – „Идиот“ (1868–1869) на Ф. М. Достоевски и „Сърце“ (1914) на Нацуме Сосеки. И „Идиот“, и „Сърце“ се разгръщат с постепенното прерастване на взаимоотношенията между главните действащи лица в изпълнени с напрежение любовни триъгълници (а в „Идиот“ дори и четириъгълник), но трудно бихме ги определили като типични любовни романи. Може да се твърди, че драматичната развръзка и в двете произведения по-скоро е отражение на критичния поглед на двамата автори към човешкия егоизъм в модерното общество. Но в тези своего рода притчи за изкривената любов откриваме и нейния антидот – чистото, безкористно състрадание, извиращо от дълбините на човешката душа, което като искрица светлина внася надежда сред мрака на човешките лутания и страсти.

Много японски автори като Такайоши Шимидзу, Итагаки Наоко, Теруо Ооки, Джуничиро Окубо и др. се фокусират върху въпроса за евентуалното влияние, което творчеството на Достоевски оказва върху Нацуме Сосеки в късния му период, но тук ще се спрем единствено върху приликите между „Идиот“ и „Сърце“, който Сосеки пише преди прочитането си на „Идиот“ през 1915 г.

Достоевски и Сосеки в контекста на времето си

И Достоевски, и Сосеки черпят своите наблюдения върху развоя на човешките взаимоотношения и проблемите, с които се сблъсква западното общество, от личните си пътувания и живот зад граница. Първото си пътуване в чужбина Достоевски осъществява през лятото на 1862 г., като посещава Берлин, Дрезден, Виена, Париж, Лондон, но дългоочакваната му среща със западната цивилизация е далеч от идеализирания образ на напредничава Европа, който писателят е хранил с години. Година по-късно в пътеписа „Зимни бележки за летни впечатления“ (1863) Достоевски ще изрази своето дълбоко разочарование от материализма на френската буржоазия, за която трупането на богатства се е превърнало в основна причина за съществуване. А за хилядите хора, стекли се в Лондон, по това време най-големият град в света, отбелязва със съжаление, че са изцяло подвластни на Ваал и идеята за материално богатство. Той дори вижда в това множество „единно стадо“ в търсене на материални блага – една апокалиптична картина, изпълваща се току пред очите му (Достоевский 1973: 69–70).

Близо 40 години по-късно Нацуме Сосеки също ще посети Лондон и за разлика от Достоевски, който прекарва там малко повече от седмица, живее и учи в европейския метрополис в продължение на 2 години и половина. Сосеки е роден през 1867 г. в покрайнините на Едо, сегашно Токио, малко преди започването на периода на модернизация Мейджи и както и самият той отбелязва впоследствие, изминава житейския си път заедно с Япония, която, отново по негови думи, се опитва за 100 години да премине през процеси, които са отнели на Западния свят повече от 300. През септември 1900 г. на 33-годишна възраст Сосеки заминава за Лондон със стипендия от японското правителство с цел да изследва по-задълбочено английския език и литература. Впечатленията на Сосеки за жителите на Лондон не се различават твърде от тези на Достоевски. В писмо до своя близък приятел Шики Масаока Сосеки лаконично пише: „Англичаните са прекалено заети да мислят за пари, за да гледат насмешливо на японците“ (Miyoshi 2015: 282). Трябва да отбележим обаче, че критичният поглед на двамата автори не е насочен единствено към западната цивилизация, а по-скоро им дава представа до каква степен нейното навлизане в Русия и Япония съответно оказва влияние върху човешките взаимоотношения и обществото¹. Достоевски многократно критикува общественото положение след реформите на Александър II в „Дневник на писателя“ от 1873 г. Сосеки също коментира негативните страни на твърде бързия процес на модернизация, който Япония е принудена да предприеме, за да запази позициите си в Източна Азия. В публичната беседа „Модернизацията на съвременна Япония“ Сосеки определя модернизацията на Япония като процес, наложен отвън, като неизбежната жертва, която японците трябва да заплатят, за да поддържат отношения с по-напредналите от тях западни сили, но също така отбелязва, че „нация, подложена на влиянието на една такава модернизация, несъмнено ще изпита чувство на празнота, на недоволство и тревога“ (пак там: 33–34).

Основните теми в „Идиот“ и „Сърце“

Достоевски започва работа върху „Идиот“ в Женева по време на 4-годишното си странство в Западна Европа заедно с втората си жена Анна Сниткина и го завършва във Флоренция. Макар някои критици да развиват тезата, че с „Идиот“ Достоевски е целял вливането на нови живителни сили чрез руското християнство в западната култура, загубила връзката с Бог и крепяща се единствено на студения прагматизъм (Maurina 1964: 61), нужно е да отбележим, че най-голямо вдъхновение за написването на романа Достоевски черпи изключително от руските вестници, които преглежда ежедневно, и най-вече

¹ За разлика от Достоевски обаче, който възприема империалистичната политика на Русия като изпълнение на отредената ѝ духовна мисия за защита и покровителство на православните и славянски ценности, Сосеки многократно критикува в произведенията си външната политика на Япония, която по модела на колониалните сили разширява територията си чрез въоръжена окупация на китайска Манджурия и Корейския полуостров.

криминалната хроника (Достоевская 2017: 107). Главната мисъл форма, претворена в „Идиот“, е тази на „положително прекрасния човек“, образ, чието единствено пълнокръвно олицетворение според Достоевски е Христос. Тази идея Достоевски дълго носи и развива в съзнанието си, но не се наема да реализира до този момент, тъй като този образ е „ужасно труден“ за изобразяване, според него дори „няма нищо по-трудно от това, особено в наше време“ (Достоевский 1985: 251). А Княз Мишкин е прекрасен, защото е „невинен“, невинен като Христа (Сакулин, Бельчиков 1931: 120–121).

В „Сърце“, безспорно най-емблематичния роман на Нацуме Сосеки, ставаме свидетели на предателства между роднини и приятели, изгаряща ревност и любовен триъгълник, завършващ с трагичен край за двама от участниците в него. Не трябва да забравяме, че Сосеки израства в годините, когато конфуцианските традиции са все още в сила и в японското общество. Сосеки също така още от младежките си години е запознат с класическата китайска литература и философия и дори пише философски реферат за учението на Лао Дзъ. В „Сърце“ обаче най-голямо влияние има тезата за човешката същност на Ксюн Куанг, който се противопоставя на Мен Дзъ и неговото учение за добротата като изначална човешка същност. При издаването на „Сърце“ като самостоятелна книга Сосеки, който за първи път сам се заема с дизайна на корицата, поставя върху нея обяснението на йероглифа за сърце, като цитира Ксюн Куанг: „Сърцето е владетел на физическото тяло и господар на духа“ (Fujii 1969: 635). „Единствено сърцето, казва още Ксюн Куанг, само заповядва, а отвън заповеди не приема. Само забранява и само служи и изпълнява. Само губи и само взема, само тръгва и само спира. Поради тази причина устата можеш да възпреш и тялото да огънеш, но сърцето не приема влияние отвън и се движи само по своята собствената воля.“ (пак там: 634–635) Според Ксюн Куанг, човешката същност необлагородена е зла, а добрата ѝ проява е резултат от положените усилия за възпитание на духа. Човек проявява доброто само чрез съзнателно и постоянно възпитание на низката природа.

Човешките взаимоотношения в „Идиот“ и „Сърце“

В първата част на „Идиот“, която се разгръща в рамките на един ден, Княз Мишкин се завръща в Русия след 4-годишно лечение в швейцарска клиника от тежка форма на епилепсия, която го довежда почти до идиотизъм. В третокласния вагон на железницата, пътуваща за Петербург, Мишкин се запознава с току-що наследилия значителното състояние на баща си Рогожин, болезнено влюбен в гордата красавица Настася Филиповна. При пристигането си на гарата, Рогожин и Мишкин се разделят в най-добри отношения, а с напредването на деня Мишкин се запознава с цялото семейство Епанчини, Ганя и най-накрая самата Настася Филиповна. В същата тази вечер на рождения ден на Настася Филиповна Мишкин ѝ предлага брак, с което се превръща в съперник на Рогожин, а впоследствие към този любовен триъгълник се присъединява и 20-годишната Аглая Епанчина.

За да можем да разберем динамиката на тези отношения, е необходимо най-напред да си дадем сметка за трагичния живот на Настася Филиповна, тъй като безспорно може да се каже, че именно тази трагедия оказва влияние върху живота на всички главни герои. Образът на Настася Филиповна е един от най-сложните и интригуващи в творчеството на Достоевски и напълно опровергава твърдението на Николай Бердяев, че в творчеството на Достоевски жената не заема самостоятелно място, а и отредена роля единствено на „момент в съдбата на мъжа“ (Бердяев 2006: 127). Настася Филиповна загубва родителите си, когато е едва на 7, в пожар, в който изгаря и цялото ѝ имущество. Тогава заможният аристократ на средна възраст Тоцки се наема с нейното отглеждане и възпитание, но забелязал нейната красота, започва интимна връзка с нея, която продължава 4 години – от 16 до 20-годишна възраст. Това насилие върху тялото и душата на Настася Филиповна не само ѝ отнема детската невинност, но и оставя дълбоки белези в съзнанието ѝ, които ще предопределят целия ѝ живот. Настася възприема себе си като паднала жена, държанка на Тоцки, без друга стойност освен младостта и физическата си красота. Обществото също подхранва този изкривен образ, като осъжда нея, жертвата, като лека жена, докато за Тоцки няма никакви последици и той продължава да е добре посрещнат във висшето общество. Унизената до дъното на душата си жена се отдава на саморазрушителни импулси, породени от отнетото ѝ самоуважение, липсата на което пък от своя страна води до чрезвичайна гордост, работеща като единствения ѝ защитен механизъм.

В опит да се освободи от нейното присъствие, което е пречка за неговия бъдещ брак, Тоцки предлага да плати зестра от 75 000 рубли, като дори намира и годеник – Ганя, горд и алчен младеж, който е готов да се ожени заради парите, с които смята да уреди по-нататъшния си живот. С други думи, Тоцки се опитва да продаде Настася за 75 000 рубли. Към тази така наречена „търговска сделка“ се присъединява Рогожин, който, готов на всичко, за да я спечели за себе си, пристига със 100 000 рубли на рождения ѝ ден – иначе казано, вдига залога за ръката ѝ. Тук се намесва княз Мишкин. За Мишкин е достатъчен един поглед върху портрета на Настася Филиповна, за да прочете душата ѝ. „Лицето ѝ е весело, а пък тя е ужасно страдала, нали? Очите ѝ говорят за това, ето тези две костици, две точки под очите в началото на бузите“ (Достоевски 2013: 39), и още: „Това необикновено по красота и по още нещо лице го поразя сега още по-силно. Като че необятна гордост и презрение, почти ненавист имаше в него и в същото време нещо доверчиво, нещо учудващо простодушно; тези два контраста като че ли пробуждаха дори някакво състрадание при съзерцаването на тези черти“ (Достоевски 2013: 86). Ставайки свидетел на унижението, на което е подложена Настася като обект на тази цинична покупко-продажба, Мишкин ѝ предлага брак пред събралите се с думите: „Аз вас чиста ви вземам, Настася Филиповна, а не рогожинска. ... Аз съм нищо, а вие сте страдали и от такъв един ад чиста сте излезли, а това е много.“ (Достоевски 2013: 176–177).

Настася Филиповна за момент убеждава всички с държанието си, че ще приеме трогателно-наивното предложение на княза, но в крайна сметка напуска къщата заедно с Рогожин и неговата пияна компания към Екатеринхоф с думите: „Мога ли такъв младенец да погубя? ... Ти не се боиш, но аз ще се боя, че съм те погубила и че после ще ме упрекнеш!“ (Достоевски 2013: 182-183). Мишкин побягва след нея и Рогожин, в опит да я спаси, с което завършва и първата част на романа. Във втора част разбираме от самия Мишкин, че макар Настася Филиповна да е живяла при него в Москва в продължение на няколко седмици, след като избягва изпод венчилото с Рогожин, Мишкин обича Настася „не от любов, а от състрадание“ (Достоевски 2013: 221). При тези думи Рогожин с мъка отбелязва: „Твоето състрадание, види се, е по-силно от моята любов!“ (пак там: 225). Неговият горчив коментар до голяма степен чертае и линиите на предстоящата развръзка. Както виждаме в четвърта част, състраданието на Мишкин към Настася се оказва по-силно дори от неговата собствена, безкрайно чисто и нежна, но все пак романтична любов към Аглая, която също така отговаря на тези чувства. Излишно е да казваме, че когато поруганата от самата Аглая Настася заставя Мишкин да избира между Аглая и нея, „опозорената“, пред Мишкин дори не стои реална дилема и съответно избор. Като носител на Христовата любов, за Мишкин единственият възможен избор е спасението на Настася, дори и само опита за спасение. Още с първата среща Мишкин е готов на саможертва, за да предпази Настася Филиповна и при всяко нейно последващо бягство той я следва в опит да предотврати надвисналата над нея опасност, макар сам да не знае как да ѝ помогне. За своя защитник Мишкин Настася казва: „А князът означава за мен това, че в него пръв, за целия ми досегашен живот, като в истински предан ми човек, повярвах. Той от първия поглед повярва в мен и аз му вярвам на него“ (Достоевски 2013: 167). Една интересна подробност подчертава особената връзка между тях. При тяхното запознаване и Настася, и Мишкин имат усещането, че са се срещали преди. „А как познахте, че съм аз? Къде сте ме виждали по-рано? Какво, наистина май като че ли някъде съм го виждала?“ – „Аз също някъде съм ви виждал. ... Очите ви като че ли съм виждал... но това не е възможно! Аз просто така... Тук и не съм бил никога. Може би насън...“ (Достоевски 2013: 113-114), „Видях ви портрета тая сутрин и сякаш познато лице съгледах. Тутакси ми се стори, че вие сякаш сте ме викали вече...“ (Достоевски 2013: 181).

Същият детайл, който подсказва по-особена връзка между Сенсей² и разказвача, срещаме и в „Сърце“ на Нацуме Сосеки. Преди всичко трябва да споменем, че „Сърце“ се състои от три части, като първата и втората част представят срещата и задълбочаването на взаимоотношенията между младия разказвач и по-възрастния Сенсей, представени от гледната точка на разказвача,

---

² В българския превод Учителя, но тук ще се придържам към преводите на английски, френски, испански и т.н., в които уважителното обръщение на японски език „сенсей“ е запазено като собствено име, както е в японския оригинал.

който си спомня за събитията, разиграли се преди години, когато е бил студент. Третата част е под формата на писмо от Сенсей, адресирано до младия му приятел, в което обяснява причините за самоубийството си. Още при запознанството им, разказвачът изпитва необяснимо привличане (до такава степен, че често се интерперетира като хомосексуално) към Сенсей и е убеден, че „го е виждал някъде“ (Сосеки 1987: 16), и макар че за разлика от Настася Сенсей не споделя неговото чувство, особеното усещане на разказвача все пак служи като една малка подсказка за специалната връзка, която го свързва със Сенсей. По-нататък разказвачът допълва: „Още в началото на нашето запознанство се сблъсках с удивителната му необщителност, но тя като че ли още повече ме амбицираше да се сближа с него. Трябва да бях единственият, който изпитваше подобни чувства към Учителя. Младо и глупаво, ще се присмее навярно някой. Сега обаче съм особено горд и щастлив, че времето потвърди колко оправдана е била интуитивната ми привързаност към Учителя. Той обичаше хората или по-право бе създаден да ги обича, но не съумяваше да отвори душата си към онези, които се стремяха към нея.“ (Сосеки 1987: 20), и още: „Аз не ходех при него, за да изследвам характера му. ... Мисля, че тъкмо благодарение на това съумяхме да се сближим толкова. Сигурно ако проявявах излишно любопитство или се стараех да изучавам подробно характера и навиците му, връзката ни [основана на състрадание]³ щеше да се прекъсне рязко и безвъзвратно“ (Сосеки 1987: 21). От позицията на времето разказвачът ясно си дава сметка, че тогава необяснимата му „интуитивна привързаност“ се е дължала на състраданието, което е изпитвал към саможивия и затворен Сенсей. Сенсей пази мрачна тайна от студентските си години, която не само създава дълбок вътрешен конфликт в него, но тежестта на която го отчуждава от външния свят, включително и неговата съпруга, която се намира в пълно неведение за своята роля в тази неподозирана трагедия. Сенсей се влюбва в своята съпруга, или госпожицата, както е назована в предсмъртното му писмо, когато тя е все още ученичка в девическа гимназия, а той е квартирант в тяхната къща с майка ѝ, вдовица на военен. Към нея той изпитва чувство на любов, близка до „благоговение“ (пак там: 130–131), но тъй като веднъж вече е бил предаден от роднини с цел да присвоят наследството му, не се решава да поиска ръката ѝ от страх, че отново може да бъде подлъган. Тук вече е налице борбата между чистата, духовна любов и недоверието, импулса да съхраниш себе си, дори на цената на собственото си романтично щастие. Тогава неговият дългогодишен приятел К., изключително духовен, но изпаднал в тежко финансово положение младеж, се присъединява към него като квартирант в същата къща. Не след дълго обаче Сенсей започва да подозира, че между К. и госпожицата има романтични чувства. За негов ужас, страховете му постепенно се засилват, след

³ Допълнено от японския оригинал (二人の間を繋ぐ同情の糸), тъй като е пропуснато в българския превод, но е от изключителна важност в контекста на настоящата статия

като К., който макар да принадлежи към будистка секта, практикуваща пълно въздържание, признава на Сенсей за чувствата си към госпожицата и иска съвет от него. Разкъсан от ревност и чувство за собственост спрямо нея, Сенсей обезкуражава К., повтаряйки неговите собствени думи: „Духовно бедният е идиот!“ (пак там: 179), след което зад гърба му моли вдовицата за ръката на дъщеря ѝ. След като научава за предателството от страна на най-близкия си приятел, К. се самоубива. Не издържайки на угризенията на съвестта и чувството за вина, както и самотата, идваща с тях, след няколко години Сенсей последва приятеля си и отнема собствения си живот.

Така и в двата романа ставаме свидетели на противопоставянето на любовта, чиято крайна цел е да покори, да притежава, да задоволи всяко физическо желание и духовната любов, готова на състрадание и саможертва.

Силата на състраданието

Ако предположим, че особеното взаимодействие между душите, свързани чрез състрадание, е обусловено от определена духовна задача, тази на Мишкин спрямо Настася Филиповна безспорно се изразява в показването на безусловно уважение и любов към низвергнатата жена, която не е в състояние да изпита уважение, камо ли любов към себе си. От друга страна, тази на разказвача в „Сърце“ го подтиква да се приближи до Сенсей и с последователност и постоянство да му докаже, че заслужава доверието му, като с това се превръща в получателя на неговото прощално писмо. „Миналото ме кара да се съмнявам в хората. Съмнявам се дори в теб. Но ми се иска поне ти да си изключение. Може би защото си прекалено простодушен, не знам. Ще ми се преди да умра да имам поне един приятел, в когото да вярвам. Питам се дали би могъл да бъдеш този единствен за мен човек. Би ли приел да бъдеш? Вярваш ли, че дълбоко в себе си наистина си искрен и съвестен? – Винаги съм бил честен по отношение на вас – промълвих с треперещ глас. – Иначе животът ми би бил една голяма лъжа“ (пак там: 63). По този начин разказвачът със силата на състраданието става единственият човек, който успява да вникне в душата на Сенсей в нейната дълбочина, без следа от осъждане или порицание.

И в двата романа проявата на състрадание изисква голяма саможертва от страна на състрадаващия. С избора да засвидетелства на Настася нейната собствена ценност, Мишкин не само губи възможността си за щастлива споделена романтична любов, като ударът за Аглая е не по-малък, но изпада в безнадеждно състояние на идиотизъм, по-тежко и от предишното. Разказвачът в „Сърце“ получава предсмъртното писмо на Сенсей в родното си село, където цялото му семейство се е събрало за бдение над смъртния одър на баща му, но веднага щом прочита думите „Когато получиш писмото, навярно вече ще съм напуснал този свят“ (пак там: 105), изоставя умирация си баща и събралото се в очакване семейство и се качва на първия влак за Токио. Изхождайки от държанието на по-големия му брат, който му забранява да се отдалечава от стаята на баща им, защото часът е наближил, както и от думите на майка му по-рано:

„Не можеш да тръгнеш от къщи, когато баща ти е толкова зле“ (пак там: 93), и имайки предвид традиционните семейни отношения в този период, най-вероятно разказвачът ще бъде отлъчен от собственото си семейство в резултат на тези си действия. Но дори на тази висока цена той окончателно доказва своята породена от състрадание преданост към Сенсей.

Мотивът за спасителната сила на състраданието, органически свързан с един от стълбовете на християнската философия – Христовия кеносис и саможертвената му любов към човечеството, неотменно присъства в творчеството на Достоевски, като в „Идиот“ безспорно достига своя най-завършен вид. Идеята за състраданието като висша форма на човешките взаимоотношения в творчеството на Сосеки също не се появява за първи път в „Сърце“. В краткия роман „Новаки“ (野分) от 1907 г. например, срещаме следния коментар на разказвача: „Любовта, която постига успех, е препускаща кола, натоварена със състрадание. Любовта, която завършва с провал, е препускаща кола, натоварена с недоволство“ (Soseki 2004: 201). Неслучайно в будистката философия терминът, който се счита за най-близък по значение до Божията Любов в християнската традиция, е именно този за милостта на Буда, породена от неговото дълбоко състрадание към човечеството (Nakamura 2002: 452).

Руският лингвист и литературовед Виктор Жирмунски пише в „Литературните течения като международно явление“ (1967): „Една от основните предпоставки за сравнително изучаване на литературите на различни народи представлява единството и закономерността на общия процес на социално-историческото развитие на човечеството, които на свой ред обуславят закономерното развитие на литературата и изкуствата като образно познание на действителността, отразена в съзнанието на човека в обществото“ (Жирмунский 1979: 138). „Странен и неспокоен век“ (Достоевски 2013: 515), отбелязва Лебедев. „Всичките сега такава алчност ги е обзела, така ги тресе за пари, че сякаш са пощурели“ (пак там: 175), възкликва Настася.; „Самотата е цената, която трябва да заплатим за това, че сме родени в този модерен век, век, преливащ от свобода, независимост и от нашето собствено его“ (Сосеки 1987: 34), казва Сенсей на младия си приятел. „Идиот“ и „Сърце“ са особено ярки примери в подкрепа на неговото твърдение, като не само отразяват упадъка на моралните ценности вследствие на нарастващия егоизъм и неравностойно разпределените финансовите сили, но и сочат пътя за възстановяване на чистотата в човешките отношения – състрадание към ближния, което стои над всяко различие в култура и религиозни вярвания.

ЛИТЕРАТУРА

Бердяев 2006: Бердяев, Н. *Мирозозерцание Достоевского*. Москва: Хранитель.
Berdyaev 2006: Berdyaev, N. *Mirosozercanie Dostoevskogo*. Moskva: Hranitel'.

Достоевская 2017: Достоевская, А. Г. *Дневник*. Москва: Рипол-Классик. **Dostoevskaya 2017:** Dostoevskaya, A. G., *Dnevnik*. Moskva: Ripol-Klassik.

Достоевски 2013: Достоевски, Ф. М. *Идиот*. София: Захарий Стоянов. **Dostoevski 2013:** Dostoevski, F. M. *Idiot*. Sofia: Zaharii Stoyanov.

Достоевский 1973: Достоевский, Ф. М. *Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Том 5*. Ленинград: Наука. **Dostoevskii 1973:** Dostoevskii, F. M. *Polnoe sobranie sochineniy v 30 tomah. Tom 5*. Leningrad: Nauka.

Достоевский 1985: Достоевский, Ф. М. *Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Том 28–II*. Ленинград: Наука. **Dostoevskii 1985:** Dostoevskii, F. M., *Polnoe Sobranie Sochinenii v 30 tomah. Tom 28–II*. Leningrad: Nauka.

Жирмунский 1979: Жирмунский, В. *Сравнительное литературоведение. Восток и запад*. Ленинград: Наука. **Zhirmunskii 1979:** Zhirmunskii, V. *Sravnitel'noye Literaturovedeniye Vostok i Zapad*. Leningrad: Nauka.

Сакулин, Бельчиков 1931: Сакулин, П. Н., Бельчиков, Н. Ф. (Ред.) *Из архива Ф. М. Достоевского. Идиот. Неизданны материалы*. Москва–Ленинград: Гос. изд-во худ. лит-ры. **Sakulin, Bel'chikov 1931:** Sakulin, P. N., Bel'chikov, N. F. (red.) *Iz arhiva F. M. Dostoevskogo. Idiot. Neizdannyi materialyi*. Moskva-Leningrad: Gos. Izd-vo hud. lit-ryi.

Сосеки 1987: Сосеки, Н. *Сърце*. София: Народна култура. **Soseki 1987:** Soseki, N. *Sartse*. Sofia: Narodna kultura.

Fujii 1969: Fujii Seniei. *Shinyaku kanbun taikai 6. Junshi*. Tokyo: Meiji Shoin.

Maurina 1964: Maurina, Zenta, trans. Okamoto Fujinori. *Dostoevskii*. Tokyo: Kinokuniya Shoten.

Miyoshi 2015: Miyoshi Yukio, ed. *Soseki bunmeiron bunshu*. Tokyo: Iwanami Shoten.

Soseki 2004: Soseki, Natsume. *Nihyaku tooka. Nowaki*. Tokyo: Shincho bunko.